NCERT Archive

SOLUTIONS BOOK

CLASS 6

Sanskrit · Deepakam

CHAPTER 1

वयं वर्णमालां पठामः

Complete Exercise Solutions · सम्पूर्ण अभ्यास-समाधान

वदामः लिखामः च | वयम् अभ्यासं कुर्मः | परियोजनाकार्यम्

Contents

Class 6 Sanskrit · Deepakam · Chapter 1 — वयं वर्णमालां पठामः

WR
वदामः लिखामः च
6 tables · T1 T2 T3 T4 T5 T6
3

EX
वयम् अभ्यासं कुर्मः
6 questions · Q1 Q2 Q3 Q4 Q5 Q6
9

PR
परियोजनाकार्यम्
3 activities · क ख ग
15

Every question is followed by its answer. Question numbers above are clickable and the PDF bookmarks panel lets you jump to any exercise set, table or question.

The word-meaning tables of the lesson (pp. 10–11) already give Hindi and English meanings; their column “मातृभाषया अर्थं लिखन्तु” is for each student’s own mother tongue.

Questions 4, 5 and 6 ask for the names of one’s own family, teachers and friends. These differ for every student, so the answer shows exactly how to fill each column. Pp. 15–22 (योग्यताविस्तरः) and the table on p. 24 (घ) are reference material and contain no question.

हिन्दी: प्रत्येक प्रश्न के बाद उसका उत्तर दिया गया है। ऊपर प्रश्न-संख्याओं पर क्लिक करके सीधे वहाँ जाया जा सकता है। पाठ की शब्दार्थ-तालिकाओं (पृ. 10–11) में हिन्दी और अंग्रेज़ी अर्थ पहले से दिए हैं; “मातृभाषया अर्थं लिखन्तु” स्तम्भ प्रत्येक विद्यार्थी की अपनी मातृभाषा के लिए है। प्रश्न 4, 5, 6 में अपने परिवार, शिक्षकों और मित्रों के नाम लिखने हैं; ये हर विद्यार्थी के अलग होते हैं, इसलिए उत्तर में भरने की विधि दी गई है।

NCERT Archive

WR

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 1

वदामः लिखामः च

Solutions · 6 tables · गुणिताक्षराणि · समाधान · ६ तालिकाः

TABLE 1 तालिका 1

1. गुणिताक्षराणि — व्यञ्जनैः सह स्वराणां संयोजनेन गुणिताक्षराणि भवन्ति –

Complete the blank boxes for the क-वर्ग and च-वर्ग consonants with अ आ इ ई उ ऊ (book p. 4).

ANSWER उत्तर

स्वराः →	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ
मात्राः →	–	ा	ि	ी	ु	ू
क्	क	का	कि	की	कु	कू
ख्	ख	खा	खि	खी	खु	खू
ग्	ग	गा	गि	गी	गु	गू
घ्	घ	घा	घि	घी	घु	घू
ङ्	ङ	ङा	ङि	ङी	ङु	ङू
च्	च	चा	चि	ची	चु	चू
छ्	छ	छा	छि	छी	छु	छू
ज्	ज	जा	जि	जी	जु	जू
झ्	झ	झा	झि	झी	झु	झू
ञ्	ञ	ञा	ञि	ञी	ञु	ञू

given in the book · पुस्तक में दिया हुआ answer · उत्तर

Rule: consonant (without अ) + vowel sign (मात्रा) = गुणिताक्षरम्; e.g. ख् + आ = खा, ङ् + इ = ङि.

NCERT Archive

TABLE 2 तालिका 2

2. वदामः लिखामः च — ऋ ॠ ऌ ए ऐ ओ औ – एतैः स्वरैः सह व्यञ्जनानां संयोजनम् ।

Complete the blank boxes for the क-वर्ग and च-वर्ग consonants with ऋ ॠ ऌ ए ऐ ओ औ (book p. 5).

ANSWER उत्तर

स्वराः →	ऋ	ॠ	ऌ	ए	ऐ	ओ	औ
मात्राः →	ृ	ॄ	ॢ	े	ै	ो	ौ
क्	कृ	कॄ	कॢ	के	कै	को	कौ
ख्	खृ	खॄ	खॢ	खे	खै	खो	खौ
ग्	गृ	गॄ	गॢ	गे	गै	गो	गौ
घ्	घृ	घॄ	घॢ	घे	घै	घो	घौ
ङ्	ङृ	ङॄ	ङॢ	ङे	ङै	ङो	ङौ
च्	चृ	चॄ	चॢ	चे	चै	चो	चौ
छ्	छृ	छॄ	छॢ	छे	छै	छो	छौ
ज्	जृ	जॄ	जॢ	जे	जै	जो	जौ
झ्	झृ	झॄ	झॢ	झे	झै	झो	झौ
ञ्	ञृ	ञॄ	ञॢ	ञे	ञै	ञो	ञौ

given in the book · पुस्तक में दिया हुआ answer · उत्तर

Vowel signs: ऋ = ृ, ॠ = ॄ, ऌ = ॢ, ए = े, ऐ = ै, ओ = ो, औ = ौ. ऌ has no long form (see book p. 1 footnote).

NCERT Archive

T A B L E 3 तालिका 3

3. वदामः लिखामः च — ट-वर्ग, त-वर्ग, प-वर्ग – व्यञ्जनैः सह अ आ इ ई उ ऊ स्वराणां संयोजनम् ।

Complete the blank boxes for the ट-वर्ग, त-वर्ग and प-वर्ग consonants with अ आ इ ई उ ऊ (book p. 6).

A N S W E R उत्तर

स्वराः →	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ
मात्राः →	–	◌ा	◌ि	◌ी	◌ु	◌ू
ट्	ट	टा	टि	टी	टु	टू
ठ्	ठ	ठा	ठि	ठी	ठु	ठू
ड्	ड	डा	डि	डी	डु	डू
ढ्	ढ	ढा	ढि	ढी	ढु	ढू
ण्	ण	णा	णि	णी	णु	णू
त्	त	ता	ति	ती	तु	तू
थ्	थ	था	थि	थी	थु	थू
द्	द	दा	दि	दी	दु	दू
ध्	ध	धा	धि	धी	धु	धू
न्	न	ना	नि	नी	नु	नू
प्	प	पा	पि	पी	पु	पू
फ्	फ	फा	फि	फी	फु	फू
ब्	ब	बा	बि	बी	बु	बू
भ्	भ	भा	भि	भी	भु	भू
म्	म	मा	मि	मी	मु	मू

given in the book · पुस्तक में दिया हुआ answer · उत्तर

Same rule as Table 1: each consonant is written without अ and the vowel sign is added.

NCERT Archive

T A B L E 4 तालिका 4

4. वदामः लिखामः च — ट-वर्ग, त-वर्ग, प-वर्ग – व्यञ्जनैः सह ऋ ॠ ऌ ए ऐ ओ औ स्वराणां संयोजनम् ।

Complete the blank boxes for the ट-वर्ग, त-वर्ग and प-वर्ग consonants with ऋ ॠ ऌ ए ऐ ओ औ (book p. 7).

A N S W E R उत्तर

स्वराः →	ऋ	ॠ	ऌ	ए	ऐ	ओ	औ
मात्राः →	ृ	ॄ	ॢ	े	ै	ो	ौ
ट्	टृ	टॄ	टॢ	टे	टै	टो	टौ
ठ्	ठृ	ठॄ	ठॢ	ठे	ठै	ठो	ठौ
ड्	डृ	डॄ	डॢ	डे	डै	डो	डौ
ढ्	ढृ	ढॄ	ढॢ	ढे	ढै	ढो	ढौ
ण्	णृ	णॄ	णॢ	णे	णै	णो	णौ
त्	तृ	तॄ	तॢ	ते	तै	तो	तौ
थ्	थृ	थॄ	थॢ	थे	थै	थो	थौ
द्	दृ	दॄ	दॢ	दे	दै	दो	दौ
ध्	धृ	धॄ	धॢ	धे	धै	धो	धौ
न्	नृ	नॄ	नॢ	ने	नै	नो	नौ
प्	पृ	पॄ	पॢ	पे	पै	पो	पौ
फ्	फृ	फॄ	फॢ	फे	फै	फो	फौ
ब्	बृ	बॄ	बॢ	बे	बै	बो	बौ
भ्	भृ	भॄ	भॢ	भे	भै	भो	भौ
म्	मृ	मॄ	मॢ	मे	मै	मो	मौ

given in the book · पुस्तक में दिया हुआ answer · उत्तर

Same rule as Table 2: ृ ॄ ॢ े ै ो ौ are the signs for ऋ ॠ ऌ ए ऐ ओ औ.

NCERT Archive

TABLE 5 तालिका 5

5. अन्तःस्थाः · ऊष्म-वर्णाः · अयोगवाहानाम् — य र ल व · श ष स ह · अं अः – स्वरैः सह संयोजनम् ।

Complete the blank boxes for अन्तःस्थाः (य र ल व), ऊष्म-वर्णाः (श ष स ह) with अ आ इ ई उ ऊ, and the अयोगवाह rows (book p. 8).

ANSWER उत्तर

स्वराः →	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ
मात्राः →	–	◌ा	◌ि	◌ी	◌ु	◌ू
य्	य	या	यि	यी	यु	यू
र्	र	रा	रि	री	रु	रू
ल्	ल	ला	लि	ली	लु	लू
व्	व	वा	वि	वी	वु	वू
श्	श	शा	शि	शी	शु	शू
ष्	ष	षा	षि	षी	षु	षू
स्	स	सा	सि	सी	सु	सू
ह्	ह	हा	हि	ही	हु	हू
अयोगवाहानाम्						
◌ं	अं	आं	इं	ईं	उं	ऊं
◌ः	अः	आः	इः	ईः	उः	ऊः
क् + स्वरः + ◌ं · ख् + स्वरः + ◌ः						
क् + ◌ं	कं	कां	किं	कीं	कुं	कूं
ख् + ◌ः	खः	खाः	खिः	खीः	खुः	खूः

given in the book · पुस्तक में दिया हुआ answer · उत्तर

अनुस्वारः (◌ं) and विसर्गः (◌ः) are written after the vowel: क् + इ + ◌ं = किं, ख् + ई + ◌ः = खीः.

NCERT Archive

T A B L E 6 तालिका 6

6. अन्तःस्थाः · ऊष्म-वर्णाः · अयोगवाहानाम् · अभ्यासं कुर्मः — य र ल व · श ष स ह – ऋ ॠ ऌ ए ऐ ओ औ स्वरैः सह संयोजनम्; अयोगवाहानाम् अभ्यासः।

Complete the blank boxes for य र ल व and श ष स ह with ऋ ॠ ऌ ए ऐ ओ औ, and the practice rows with ◌ं and ◌ः (book p. 9).

A N S W E R उत्तर

स्वराः →	ऋ	ॠ	ऌ	ए	ऐ	ओ	औ
मात्राः →	◌ृ	◌ॄ	◌ॢ	◌े	◌ै	◌ो	◌ौ
य्	यृ	यॄ	यॢ	ये	यै	यो	यौ
र्	रृ	रॄ	रॢ	रे	रै	रो	रौ
ल्	लृ	लॄ	लॢ	ले	लै	लो	लौ
व्	वृ	वॄ	वॢ	वे	वै	वो	वौ
श्	शृ	शॄ	शॢ	शे	शै	शो	शौ
ष्	षृ	षॄ	षॢ	षे	षै	षो	षौ
स्	सृ	सॄ	सॢ	से	सै	सो	सौ
ह्	हृ	हॄ	हॢ	हे	है	हो	हौ
अयोगवाहानाम्							
◌ं	ऋं	ॠं	ऌं	एं	ऐं	ओं	औं
◌ः	ऋः	ॠः	ऌः	एः	ऐः	ओः	औः
अभ्यासं कुर्मः							
क् + ◌	कृं	कॄं	कॢं	कें	कैं	कों	कौं
ख् + ◌ः	खृः	खॄः	खॢः	खेः	खैः	खोः	खौः

given in the book · पुस्तक में दिया हुआ answer · उत्तर

Book p. 9 leaves the consonant of the two practice rows open; they are shown with क् and ख् to continue the pattern of p. 8. The three syllables र + ऋ/ॠ/ऌ are also written in a different style (book footnote *).

NCERT Archive

EX

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 1

वयम् अभ्यासं कुर्मः

Solutions · 6 questions · समाधान · ६ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. कस्य चित्रम् ? वदन्तु लिखन्तु च —

Whose picture is it? Say and write. (Pictures are lettered क–ञ in reading order, left to right, top to bottom.)

 (क) गणेशः	 (ख)	 (ग)	 (घ)	 (ङ) .....
 (च)	 (छ)	 (ज)	 (झ)	 (ञ) .....

ANSWER उत्तर

(क)

गणेशः

Ganesha · गणेश

given in the book as the example · पुस्तक में उदाहरण के रूप में दिया है

(ख)

नासिका

Nose · नाक

also: नासा · p. 15 — “नासिका च (Nose)”

(ग)

कपोतः

Pigeon · कबूतर

(घ)

भारतम्

India (map of India) · भारत (भारत का मानचित्र)

(ङ)

रामः

Rama · राम

NCERT Archive

(च)

डमरुः
Damaru (small drum) · डमरू
a drum of this kind is also called ढक्का (see Q2)

(छ)

मृगः
Deer · हिरन
also: हरिणः

(ज)

चमसः
Spoon · चम्मच

(झ)

यज्ञः
Yajna (sacred fire offering) · यज्ञ / हवन
also: हवनम्

(ञ)

पादः
Leg / foot · पैर

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. चित्रं पश्यन्तु। पट्टिकातः समुचितान् वर्णसमूहान् चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु —

Look at the pictures. Choose the correct letter-groups from the strip (पट्टिका) and fill in the blanks.

(क)
प ङ्क जम्

(ख)
च .....

(ग)
शु .....

(घ)
वृ .....

(ङ)
द .....

(च)
च .....

(छ)
..... शूलम्

(ज)
अ .....

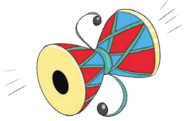

(झ)
ढ .....

(ञ)
श .....

पट्टिका क्का त्रि ण्डः ञ्चुः क्षः ङ्क ङ्खः न्ताः न्द्रः ष्ट

ANSWER उत्तर

(क)

पङ्कजम्
पट्टिका piece: ङ्क · Lotus · कमल
given in the book as the example · पुस्तक में उदाहरण के रूप में दिया है

(ख)

चन्द्रः
पट्टिका piece: न्द्रः · Moon · चन्द्रमा

NCERT Archive

(ग)

शुण्डः

पट्टिका piece: ण्डः · Elephant's trunk · हाथी की सूँड

(घ)

वृक्षः

पट्टिका piece: क्षः · Tree · वृक्ष / पेड़

(ङ)

दन्ताः

पट्टिका piece: न्ताः · Teeth · दाँत

(च)

चञ्चुः

पट्टिका piece: ञ्चुः · Beak (of a bird) · चोंच

(छ)

त्रिशूलम्

पट्टिका piece: त्रि · Trident · त्रिशूल

(ज)

अष्ट

पट्टिका piece: ष्ट · Eight (the shape is the numeral ८) · आठ (आकृति अंक ८ की है)

(झ)

ढक्का

पट्टिका piece: क्का · Drum (dhakka) · ढक्का (नगाड़ा)

(ञ)

शङ्खः

पट्टिका piece: ङ्खः · Conch · शंख

Completed words: (क) पङ्कजम् · (ख) चन्द्रः · (ग) शुण्डः · (घ) वृक्षः · (ङ) दन्ताः · (च) चञ्चुः · (छ) त्रिशूलम् · (ज) अष्ट · (झ) ढक्का · (ञ) शङ्खः

NCERT Archive

QUESTION 3 प्रश्न 3

३. प्रथम-वर्णेन पदं वदन्तु लिखन्तु च —

Say and write words beginning with the given letter.

ANSWER उत्तर

अ	अग्निः Fire	अस्त्रम् Weapon	न	नदी River	नौका Boat
क	कमलम् Lotus	कपोतः Pigeon	म	मयूरः Peacock	मत्स्यः Fish
च	चन्द्रः Moon	चमसः Spoon	ह	हस्तः Hand	हंसः Swan
प	पत्रम् Leaf	पुस्तकम् Book	त	तरुः Tree	तारा Star
र	रथः Chariot	रविः Sun	व	वृक्षः Tree	वनम् Forest
इ	इन्दुः Moon	इक्षुः Sugarcane	श	शुकः Parrot	शङ्खः Conch

The shaded rows (अ → अग्निः, अस्त्रम् and न → नदी, नौका) are given in the book as examples. Any two correct words beginning with the letter are acceptable.

NCERT Archive

QUESTION 4 प्रश्न 4

४. स्व-परिवारस्य सदस्यानां पूर्ण-नामानि लिखन्तु —

Write the full names of the members of your family. (Columns: उपाधिः · प्रथम-नाम · मध्य-नाम* · अन्त्य-नाम / कुल-नाम**)

ANSWER उत्तर

Personal answer — names differ for every student. The title (उपाधिः) is already printed in the book; write the rest as shown below.

सदस्यः · Relation	उपाधिः · Title	प्रथम-नाम	मध्य-नाम*	अन्त्य-नाम / कुल-नाम**
माता Mother · माँ	श्रीमती	first name	middle name, if any	full surname
पिता Father · पिता	श्रीमान्	first name	middle name, if any	full surname
भगिनी Sister · बहन	सुश्रीः	first name	middle name, if any	full surname
भ्राता Brother · भाई	श्रीमान्	first name	middle name, if any	full surname
पितामही Paternal grandmother · दादी	श्रीमती	first name	middle name, if any	full surname
पितामहः Paternal grandfather · दादा	श्रीमान्	first name	middle name, if any	full surname
मातामही Maternal grandmother · नानी	श्रीमती	first name	middle name, if any	full surname
मातामहः Maternal grandfather · नाना	श्रीमान्	first name	middle name, if any	full surname

* मध्य-नाम अस्ति चेद् पूर्णं नाम लिखन्तु। नास्ति चेद् रिक्तं त्यजन्तु। — If there is a middle name, write it in full; if not, leave it blank.
** केवलं प्रथमवर्णं (Initial) न लिखन्तु। पूर्णं नाम लिखन्तु। — Do not write only the initial; write the full name.
Meanings of the terms: श्रीमान् = Mr. · श्रीमती = Mrs. · सुश्रीः = Miss · प्रथम-नाम = First Name · मध्य-नाम = Middle Name · अन्त्य-नाम = Last Name · कुल-नाम = Family Name (book pp. 10–11).

NCERT Archive

QUESTION 5 प्रश्न 5

५. कक्षायाः शिक्षिकाणां शिक्षकाणां च पूर्ण-नामानि लिखन्तु —

Write the full names of the teachers of your class. (Columns: उपाधिः · प्रथम-नाम · मध्यम-नाम · अन्त्य-नाम)

ANSWER उत्तर

1. **उपाधिः** — write श्रीमान् for a male teacher, श्रीमती for a married woman teacher and सुश्रीः for an unmarried woman teacher, as in Q4. (श्रीमान् = Mr., श्रीमती = Mrs., सुश्रीः = Miss.)
2. **प्रथम-नाम** — the teacher's first name, written in Devanagari.
3. **मध्यम-नाम** — the middle name, only if the teacher has one; otherwise leave the box blank.
4. **अन्त्य-नाम** — the last name / family name, written in full (not just an initial).
5. Use one row for each teacher; the book gives seven rows. This is a personal answer: the names depend on your own class.

QUESTION 6 प्रश्न 6

६. मित्राणां पूर्ण-नामानि लिखन्तु —

Write the full names of your friends. (Columns: प्रथम-नाम · मध्यम-नाम · अन्त्य-नाम)

ANSWER उत्तर

1. **प्रथम-नाम** — your friend's first name, in Devanagari.
2. **मध्यम-नाम** — the middle name, only if there is one; otherwise leave it blank.
3. **अन्त्य-नाम** — the last name / family name, written in full.
4. One row for each friend (seven rows are given). This is a personal answer: the names are your own friends' names.

NCERT Archive

PR

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 1

परियोजनाकार्यम्

Solutions · 3 activities · समाधान · ३ क्रियाकलापाः

ACTIVITY क क्रियाकलापः

चित्राणि ध्यानेन पश्यन्तु। शिक्षकस्य साहाय्येन एतेषां चित्राणां वैशिष्ट्यम् अवगच्छन्तु लिखन्तु च। (क) कुक्कुटः विरौति

Look at the pictures carefully. With the teacher's help understand and write the special feature of each. (क) The rooster crows.

ANSWER उत्तर

कुक्कुटः (Rooster · मुर्गा) विरौति — the sound grows longer step by step:

उ — एक-मात्रः ह्रस्वः → उ — एक-मात्रः ह्रस्वः → ऊ — द्वि-मात्रः दीर्घः → उ३ — त्रि-मात्रः प्लुतः

Feature: the **length (मात्रा)** of the sound changes. A short vowel (ह्रस्व) takes 1 मात्रा, a long vowel (दीर्घ) 2 मात्राएँ, and a protracted vowel (प्लुत, written with ३) 3 मात्राएँ.

ACTIVITY ख क्रियाकलापः

चाषस्तु वदते मात्रां द्विमात्रं त्वेव वायसः। शिखी रौति त्रिमात्रं तु नकुलस्त्वर्धमात्रकम्॥

The verse tells how many मात्राएँ each creature's sound has. Study the four pictures (१–४) and write what is special about each.

ANSWER उत्तर

1

चाषः (नीलकण्ठः) विरौति

Neelkanth (Indian roller) · नीलकण्ठ

एक-मात्रः (ह्रस्वः) — एक-मात्रं ध्वनिं करोति · ह्रस्व-स्वरः इव · 1 मात्रा

2

वायसः (काकः) विरौति

Crow · कौआ

द्वि-मात्रः (दीर्घः) — द्वि-मात्रं ध्वनिं करोति · दीर्घ-स्वरः इव · 2 मात्राएँ

NCERT Archive

3

शिखी (मयूरः) केकां करोति

Peacock · मोर

त्रि-मात्रः (प्लुतः) — त्रि-मात्रं ध्वनिं करोति · प्लुत-स्वरः इव · 3 मात्राएँ

4

नकुलः ध्वनयति

Mongoose · नेवला

अर्ध-मात्रः (अर्ध-मात्रकः) — अर्ध-मात्रं ध्वनिं करोति · व्यञ्जनम् इव · ½ मात्रा

Feature: चाषः 1 मात्रा (like a ह्रस्व vowel) · वायसः 2 मात्राएँ (like a दीर्घ vowel) · शिखी 3 मात्राएँ (like a प्लुत vowel) · नकुलः ½ मात्रा (like a व्यञ्जनम्, a consonant).
हिन्दी: नीलकण्ठ की ध्वनि एक मात्रा, कौए की दो, मोर की तीन और नेवले की आधी मात्रा की होती है ।

A C T I V I T Y ग क्रियाकलापः

नामान्त्याक्षरी क्रीडा

The “last letter of the name” game — played in two groups of students.

A N S W E R उत्तर

1. The teacher divides the students into **two groups**. A student of the first group is asked to say his / her own name (स्व-नामधेयम्).
2. A student of the second group stands up. He / she takes the **last consonant (अन्तिमं व्यञ्जनवर्णम्)** of that name, **leaving out the visarga**, and says a name that **begins with that letter**.
3. Then a student of the first group stands up, takes the last consonant (again without the visarga) of the name just said and says another name beginning with it. In this way the game goes on turn by turn (क्रमशः क्रीडा प्रचलति).

How to find the letter: गणेशः → last consonant श् (visarga ignored) → the next name must begin with श. रामः → म् → the next name must begin with म. The names themselves are chosen by the players.

NCERT Archive